

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за придобиване на образователната и
научна степен „доктор”

Автор на дисертационния труд: Кремена Каменова Дюлгерова-Узунова, редовен докторант в Секцията за българска диалектология и лингвистична география към Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН по професионално направление *Филология*, шифър 2.1, научна специалност *Български език*.

Тема на дисертационния труд: *Организация на лексиката в лексико-семантични групи (по материали от златоградския говор).*

Рецензент: Славка Керемидчиева, проф. д-р в Секцията за българска диалектология и лингвистична география към Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН.

Кремена Дюлгерова-Узунова е родена на 8.02.1989 г. Образователните степени бакалавър и магистър-филолог – придобива в университета „Проф. д-р Асен Златаров“ в Бургас. За кратко е била хоноруван преподавател, асистент в същия университет. От началото на учебната 2017 г. досега работи като учител в бургаското средно училище „Петко Росен“, като непрекъснато повишава своята професионална квалификация. Интересът ѝ към диалектологията е провокиран от работата ѝ като стажант по студентска програма през 2013 г. в СБДЛГ към ИБЕ „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН, където през 2014 г., след успешно издържан конкурсен изпит, е зачислена като докторант с научен ръководител проф. д-р Лучия Антонова-Василева. Има участия в екипите на различни университетски и академични проекти, а през 2017 г. печели научноизследователски проект към БАН по Програма за подпомагане на млади учени и докторанти с проекта *Лексикалната система на с. Долен, Златоградско*.

Кр. Дюлгерова-Узунова успешно е изпълнила всички условия за отчисляване с право на защита според изискванията на ЦО на БАН, на ЗРАСРБ, на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности на ИБЕ и на Приложение А към този Правилник. Отчислена е с право на защита на 14.06.2018 г., а след успешно вътрешно секционен обсъждане на 29.03.2023 г., е насочена към публична защита от НС на ИБЕ на 10.05.2023 г. Според приложената Справка за изпълнението на националните минимални изисквания за научната и образователна степен „доктор“ докторантката има повече от необходимите – 90 точки по различните групи показатели.

Дисертационният труд *Организация на лексиката в лексико-семантични групи (по материали от златоградския говор)*, представен за рецензиране вече в окончателен вид, в сравнение с предишния вариант, е поправен, прекомпозиран и реструктуриран в шест основни части: *Обща характеристика на дисертационния труд, Кратки географски и етнографски сведения за с. Долен, Златоградско, Теоретична основа на изследването, Основни фонетични и морфологични особености на говора на с. Долен, Златоградско, Класификация на диалектната лексика в лексико-тематични и лексико-семантични групи и подгрупи, Обобщение на лексико-семантичните отношения на названията от отделните лексико-тематични и лексико-семантични групи и подгрупи и Заключение*, което представя изводите и приносните моменти на изследването. Накрая са поместени обширен списък на използваната литература и *Приложение*, съдържащо няколко снимки на характерните за селото кукерски игри и общ изглед от с. Долен. Жалко, че пак липсват образци на свързан текст от говора, които биха дали по-пълна представа за него.

Отново, както и в предишните си рецензии, ще подчертая, че избраната тема е актуална, тъй като, както многократно изтъква

дисертантката, се проучва лексиката на говора на останало извън обсега на мрежата на БДА селище – с. Долен, Златоградско. В този смисъл – изнасянето и интерпретирането на нови факти от всички езикови равнища за недостатъчно проучван родопски диалект – е принос към българската диалектология.

Структурата и съдържанието на труда следват логиката на избраната тема, целите и задачите и той представя, според авторовата концепция, избраните научни подходи и методи, емпиричната база на изследването, обобщенията и приносните моменти. Корпусът от диалектен материал е лично събран в най-ново време при теренни записи и той е основата, върху която Кр. Дюлгерова-Узунова изгражда своята теза. Радващ факт е, че дисертантката е събрала автентичен и много по-богат материал от по-голяма мрежа от информатори (основните вече са 14). Това ѝ е позволило да разшири емпиричната основа на изследването, което е довело до обособяването на още три лексикално-тематични групи, т.е. те вече са 7 с многобройни подгрупи; до включването на нов илюстративен материал, който, в повечето случаи, разкрива в достатъчна степен точното значение на лексемата. Освен това ЛТГ са много по-пълни с основни номинации, регистрирани са повече семантични диалектизми. По-богатата и автентична база данни е дала възможност на дисертантката да отстрани съмнителен и неверен материал и като запис, и като тълкуване. В резултат качествата и стойността на дисертацията осезаемо са се повишили, като това се отнася както за анализа, така и за умело изведените заключения към всяка глава.

Повече са и географските и демографски сведения за проучваното селище. Много подробно е представена историята на заселването, като са изложени и трите съществуващи до момента хипотези, придружени от местни предания. Вече става ясно, че днес в селото живеят само ислямизирани българи, които са съхранили в много добра степен родния си български диалект. Кр. Дюлгерова-

Узунова се опитва да проследи стратификацията на отделни лексеми от речта на това население – най-вече при роднинските названия за кръвно родство и родство по сватовство, като формулира правилни изводи за прилики и различия в това отношение с родопски говори на християнско население. В контекста на непрестанните опити да се отдели „помашка нация“ със свой „помашки език“ извършените съпоставки и изводите за принадлежността на говора към българския език са важни, тъй като доленският диалект се разглежда в труда като представител на златоградския говор, който е описан от Л. Милетич като „един помашки говор в Ахъчелеби“ (Л. Милетич. Родопските говори на българския език. 2013: 93). Изобщо, подчертаването на няколко места в дисертацията на принадлежността на доленския диалект към диалектите на българския език е важен и положителен факт.

Добро впечатление прави библиографската информираност, което е необходимо условие за израстването на всеки докторант. Кр. Дюлгерова-Узунова демонстрира познаване както на основните трудове по обща лексикология и лексикография на наши и чужди учени, така и не само на най-важните изследвания, но дори и на отделни статии по диалектна лексикология и лексикография, които предшестват нейното проучване. Тази част от работата е относително стегната, авторката не се позовава на трудове, ирелевантни към заявената тема. Кр. Дюлгерова-Узунова взема отношение към нужните ѝ изследвания, като заявява какво прилага в своя труд като теоретически постановки и практическо приложение от многобройните чужди и най-вече наши теории.

Избраните методи и подходи на изследване са обусловени от комплексността на темата: в синхронно-типологичния подход при описанието системният метод се прилага в съчетание с метода на компонентния анализ. Дисертантката се е старала да ги следва, за да изпълни целите и задачите си, които са добре и ясно формулирани. Авторката заявява, че при определянето на

основните типове лексико-тематични и лексико-семантични групи (според мен по-правилно е да се оперира с термини лексикалносемантични, лексикалнотематични) следва основно два подхода – ономаσιологичен и семасиологичен. Това са правилно избрани подходи, като дисертантката аргументирано е мотивирала избора си на терминологичния апарат, с който работи. Много вярно са определени отношенията род – вид и част – цяло, като не са подведени под един знаменател, дефинирани само с термините *хипероними* и *хипоними*. Дисертантката въвежда и други термини – *холоними* и *мероними*, като това ѝ дава възможност безпогрешно да организира и анализира материала в следващите глави.

Глава III. Основни фонетични и морфологични особености на говора е добре структурирана и е разработена в пълнота, особено що се отнася до морфологичната част. Тя е нужна, защото за пръв път се изнасят такива данни за говора на голямо и важно село от златоградския район и в този смисъл е оправдано да се изреждат именно сведенията за златоградския говор, дадени от предшествващи негови изследователи. Добре са направени паралелите с останали родопски говори и с картите на БДА. От, като в доста случаи Кр. Дюлгерова-Узунова посочва ареалите на едно или друго явление, в които се включва и доленският говор. Почти за всяка съществена фонетична и морфологична черта се правят сравнения с централните, западните и северните родопски говори, като се подчертава както общородопското и общорупското, така и специфичното в доленския диалект. Това прави описанието по-пълно и по-приносно.

В тази част добре се изтъкват някои фонетични особености като напр. рефлекс на гласна *a* с предходна мекост на съгласната под ударение и пред сричка със задна гласна и *ê* пред сричка с предна гласна на мястото на стб. ятова гласна, което е различно от положението в говора на с. Неделино, както посочва авторката. Много вярно е разгледан въпросът за прегласа на гласна *a* след мека

съгласна или пред сричка с предна гласна в диалекта на с. Долен, като е направена отново съпоставка с останалите родопски и др. български говори. Специално е отбелязано, макар че не е направен опит да бъде обяснено, специфичното за говора фонетично явление – наличие на гласна у вм. а (от ъ) във формата *гул 'ум* и производни, които последователно се срещат в илюстративния материал.

Морфологичната част е структурирана и разработена по традиционен начин и добре представя специфичните диалектни особености, най-вече в частта за падежните остатъци и глаголните форми. С внимание и подкрепено с много примери е описаното оригинално диалектно явление – наличието на звателни форми за м. и ж.р. с окончания *-ал, -ъл, -ел*, които са обяснени като падежни остатъци за Зв. п. Необходим е повече подобен материал и от други диалекти, за да може да се даде достоверно обяснение на тази наистина любопитна морфологична особеност. Обстойно и с изобилен подкрепящ материал е представено наличието на тройна членна форма в диалекта, като са направени успоредици в това отношение с други диалекти от българското езиково землище. Като цяло тази глава е много добре разработена и се отличава с непрекъснатото посочване на собственодиалектното, напр.: характерната словообразователна особеност на глаголите в 1 л. ед.ч. сег. вр. – наличието на наставка *-к-*, която по принцип се използва за изразяване на атенуативен начин на действие, но е със слаба семантична натовареност, срв.: *Ма̀хкѐм ѝ̀дденен 'у ут со̀бѐсъ. Ъ̀а̀хкѐм му̀лѐн 'у и по̀дѐм на̀х нѝвинѝ.*

Основна за труда е частта *Класификация на диалектната лексика в лексико-тематични и лексико-семантични групи и подгрупи*. Авторката се придържа към съпоставителния подход при очертаването на връзките на лексиката на доленския говор с лексикалните системи на южнородопските говори (на първо място), на родопските говори като среднорупски и с общобългарския лексикален фонд.

При ономаσιологичния анализ дисертантката се старее да разкрие мотивационния признак, залегнал в отделните названия, каквото намерение заявява в началото на труда си. Три са основните източници за това – БТР от 1973 г., БТР от 2012 г. и БЕР. В съгласие с отправените ѝ препоръки тя използва БЕР именно като етимологичен речник и привежда правилно етимологиите му. Затова разсъжденията и изводите ѝ в повечето случаи са верни, напр. много добрата разработка на названието за ‘обяд’ *планнина* (с. 157). Важни и точни са данните за архаичното название *стежер* м. – ‘стебло на дърво’ – старо праславянско наследство праслав. *stag, *stežer (БЕР, т. VII, 2010: 471).

ЛТГ са добре попълнени с названия, които липсваха преди, но има какво да се желае все още в тази посока. Напр. няма названия на културни растения, а само на диворастващи, както се вижда от названието на групата (с. 85). Добре обособена и с приносен характер е отделна ЛТГ *Названия за кръвно родство и родство по сватовство*.

В глава V. *Обобщение на лексикосемантичните отношения на названията от отделните лексико-тематични и лексико-семантични групи и подгрупи* авторката прави семантична характеристика на диалектната лексика, като първоначално я групира според наличието или отсъствието на ясен мотивационен признак. Тя успява в голяма степен да разкрие семантичната структура на отделната лексема, а също и да установи връзките между смисловата структура на различните думи, което най-безпроблемно се е получило в частта за хетеронимите. Синонимните и антонимните отношения са добре обяснени и пропуски не се наблюдават. При допълнителната работа Кр. Узунова се е справила по-добре с разграничаване на омонимията от полисемията. Тя лексикографски правилно е оформила статиите за омонимите (с индекс в горния десен край на думата).

Следващи логиката на изложението, изводите след извършения анализ към всяка група са верни и са поднесени в ясен и синтезиран вид.

Дисертационният труд на Кр. Дюлгерова-Узунова има положителни и приносни моменти, изпълнен е на много добро равнище, като е положено старание поставените цели и задачи на изследването да бъдат максимално постигнати. Трудът разполага със солидна емпирична основа, върху която е направен анализът и са аргументирани изводите. Работено е с научна добросъвестност и обективност. Радващ е фактът, че дисертантката се е отнесла отговорно към направените ѝ бележки от рецензентите и колегите при обсъжданията на труда, което е повишило неговата научна стойност. Неизбежните грешки и пропуски характеризират всеки пръв труд, но не намаляват достоинства му. Не съм забелязала примери на плагиатство в него.

Структурата и съдържанието на автореферата са според академичните изисквания и той представя в достатъчна степен целите, задачите, избраните научни подходи и методи, емпиричната база на изследването, заключенията и приносните моменти на дисертацията.

Заключение:

Предвид достоинства и приносния характер на представения за рецензиране дисертационен труд *Организация на лексиката в лексико-семантични групи (по материали от златоградския говор)*, както и на цялостната сериозна и в достатъчен обем научноизследователска и образователна дейност на Кремена Дюлгерова-Узунова, предлагам на почитаемото жури да ѝ присъди научната и образователна степен „доктор“.

13.07.2023 г.
София

Рецензент:
(проф. д-р Сл. Керемидчиева)